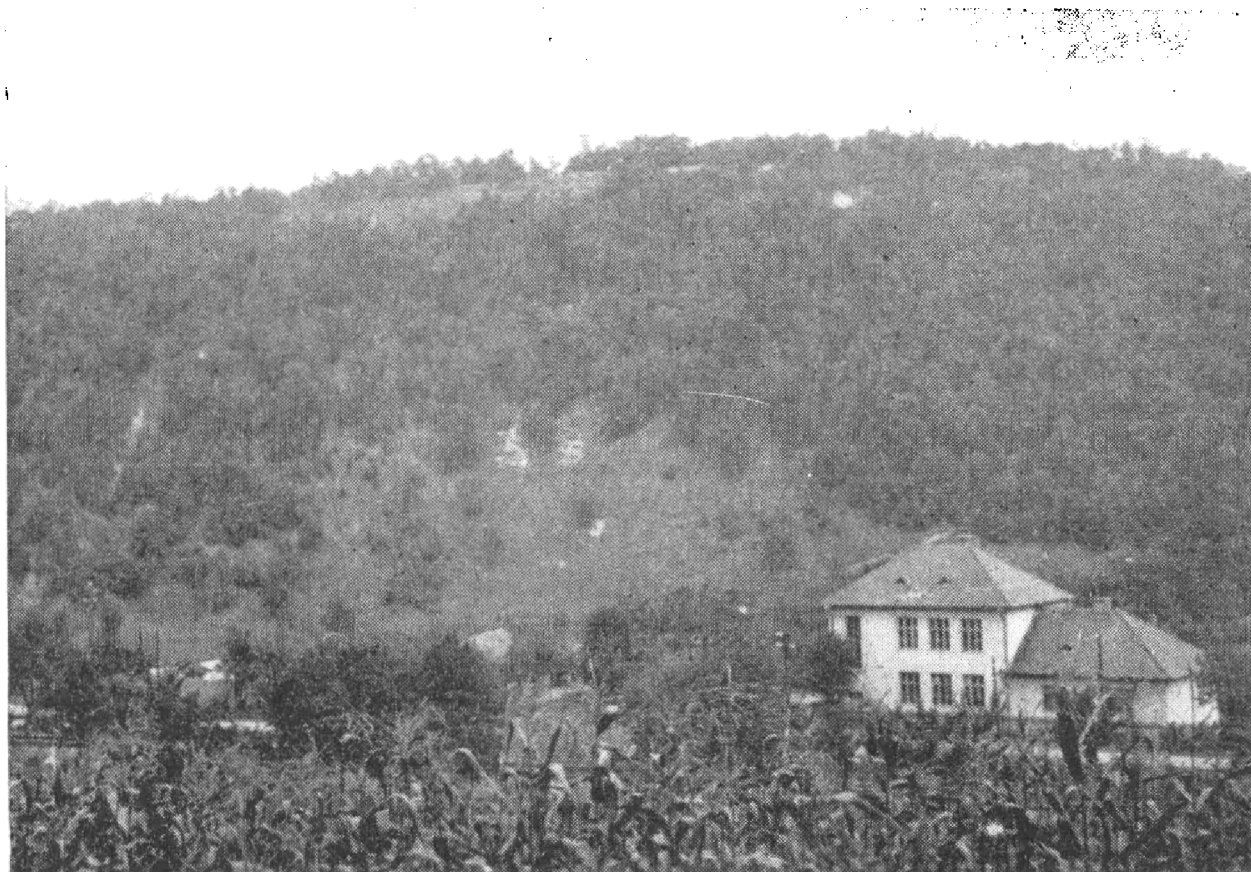

Hrádok v Šiatorskej Bukovinke (okr. Lučenec)

IGOR HRUBEC

Výšinný hrádok na „Šiatorskej Skale“ patrí k tým stredovekým náleziskám, o ktoré už dávnejšie prejavila záujem aj profesionálna archeológia na Slovensku. Hoci sa na ňom uskutočnili dva zisťovacie výskumy v r. 1932 a 1961 nebol ešte sústavne preskúmaný a doteraz nepoznáme žiadne písomné správy, ktoré by sa vzťahovali k tomuto opevnenému miestu.

Hrádok leží južne od Filakova, asi 2 km od štátnych hraníc ČSSR a Maďarska (medzi spojenými dnes osadami Šiatorošom a Bukovinkou) a to nad úzkou, horskou úžinou medzi kopcovitými výbežkami východnej časti Novohradských vrchov zvanými Karancs a Medves. Na dne úžiny sa prediera malý potok šiatorošský, stará cesta a v miernom záreze dnes už aj železničná trať. Opevnenie hrádku bolo vybudované na východnej strane úžiny nad strmou 20—25 m vysokou skalnou stenou, ktorá vytvára typickú, výšinnú a ostrožnú polohu hrádku s dobrým pohľadom na juh i juhozápad (obr. 1).

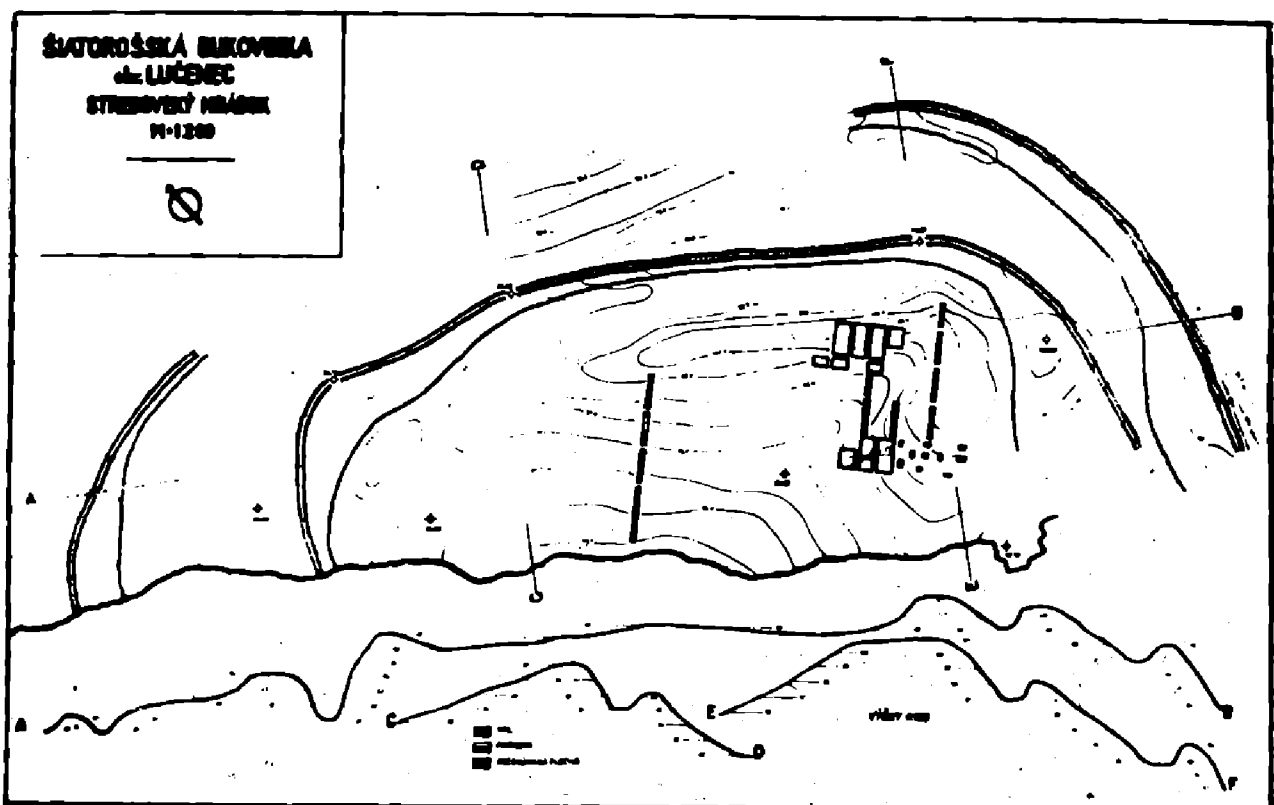

Obr. 1. Šiatorská Bukovinka (okr. Lučenec), pohľad na výšinný stredoveký hrádok od západu.

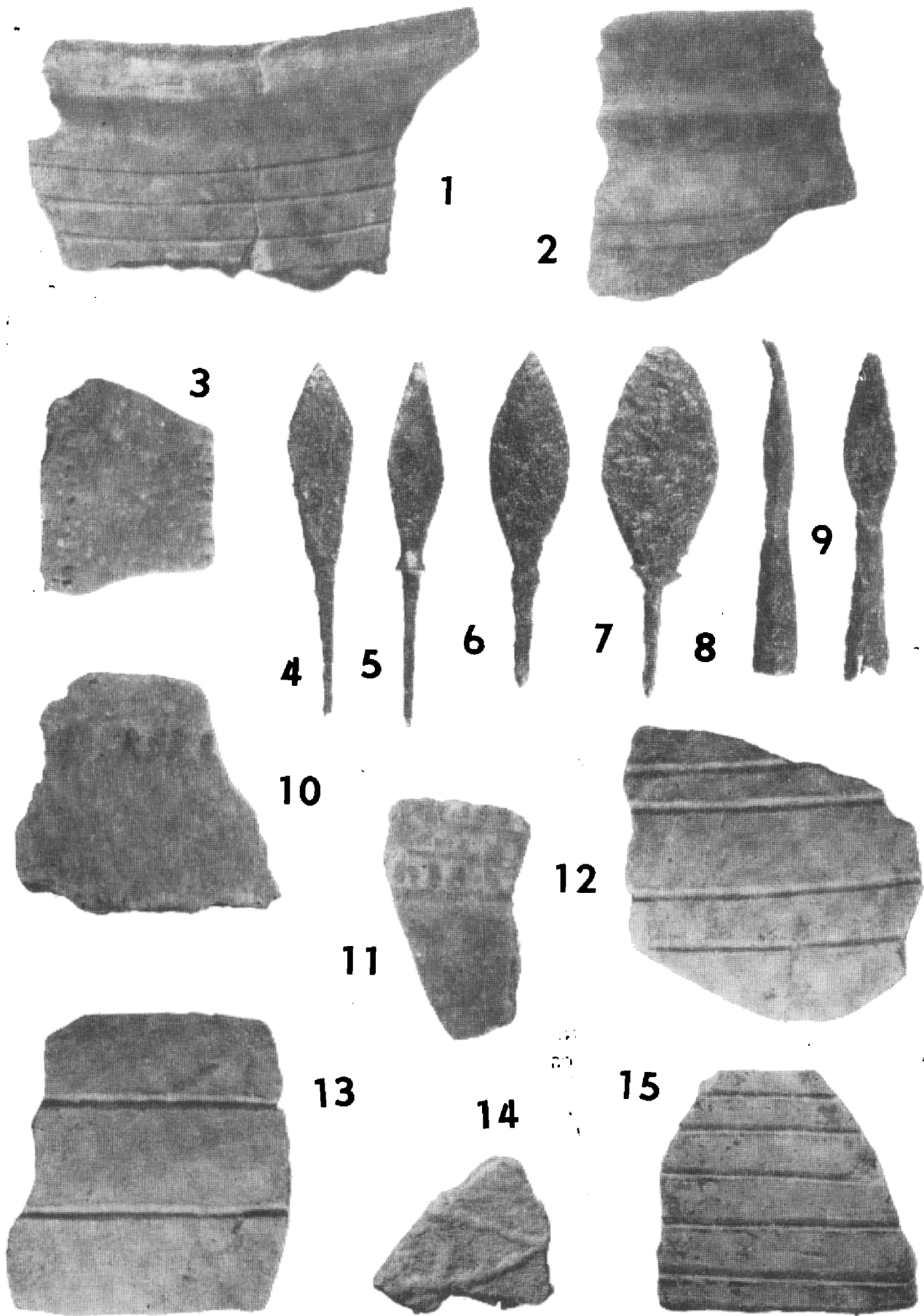
Na výrazne zachované zemné valy a priekopy tohto výšinného hrádku upozornili miestni občania prof. V. Budinského-Kričku počas jeho výskumu blízkeho popolnicového pohrebiska v Radzovciach v r. 1932. V blízkosti valov otvoril tu vtedy dve sondy, z ktorých pochádza nápadné množstvo keramiky, železných zbraní a zlomkov remeselných nástrojov uložených vtedy do Slovenského národného múzea v Martine. Hlavné nálezy z tohto výskumu, za sprístupnenie ktorých ďakujem prof. V. Budinskému-Kričkovi, umožňujú predbežné datovanie osídlenia tohto hrádku, o ktorom sa vedelo len zo stručných, každoročných prehľadov o archeologickom výskume na Slovensku z pera J. Eisnera a V. Budaváryho (Eisner, J. 1934, s. 166 a Budaváry, V. 1933, s. 16).

V nálezovom materiále z prvého výskumu sa nachádzajú aj črepy kanelovanej keramiky. Preto pri ich spracovávaní v Slovenskom národnom múzeu v Martine sa vynoril problém doložiť tieto nálezy aj stratigraficky, prípadne objasniť existenciu sídliskových objektov, či stavebných zvyškov na hrádku. S týmto zámerom som v r. 1961 uskutočnil druhý, zisťovací výskum hrádku. Jeho metóda sa prispôbila uvedenému cieľu. Po zameraní hrádku som postupne prešiel jeho areál priečne na troch od seba vzdialených miestach zisťovacími sondami. Strednú z nich som pri vale ešte rozšíril plošným odkryvom v niekoľkých sektoroch, pokiaľ to povoloval lesný porast. Tak sa odkrylo asi 105 m² plochy povrchu prevážne v južnej časti hrádku.

Valmi a priekopami vymedzený priestor hrádku je vajcovite oválneho tvaru (obr. 2) s pozdĺžnou osou asi 120 m dlhou v smere SZ a JV. Zo západnej strany ho chráni už spomenutá skalná stena, ktorá svojimi vypuklinami vytvára akési prirodzené, baštám podobné skalné útvary. Zemné valy hrádku sa opierajú o dva takéto prírodné, skalné vypukliny. Asi 35–40 m široký areál hrádku sa od valov mierne svažuje k západu, kde nad skalným útesom vytvára mierne plateau. Z východnej a severnej strany priestor horskej ostro-

Obr. 2. Šiatorská Bukovinka (okr. Lučenec), pôdorysný plán stredovekého hrádku a rez jeho valmi.

Tab. 1. Slatorská Bukovinka (okr. Lučenec), výber z keramických a železných nálezov zo stredovekého hrádka.

žiny obopína dvojitý val s priekopami, ktoré vhodne využívajú prirodzený svah terénu.

Vonkajší val a priekopa sú v strednej partii buď rozrušené, alebo stavebne vôbec neukončené. Podľa súčasného stavu je podstatne nižší, ako vnútorný a aj priekopa je pomerne plytká (výškový rozdiel asi 1 m). Vnútorný val s priekopou plne uzatvárajú priestor hrádku a sú v dobre zachovalom stave s výškovým rozdielom 2 až 3 m. Zisťovací charakter doterajších výskumných prác neriešil vzájomný vzťah, prípadne súčasnosť, alebo časovú následnosť oboch valov a priekop. Taktiež príčinu rozrušenia, alebo neukončenej stavby vonkajšieho valu môže zistiť len systematický výskum hrádku.

Výskumom sa pod 6—8 cm humusom odkryla časť súvislej, kultúrnej vrstvy 20—35 cm hrubej, ktorá buď priamo, alebo miestami prostredníctvom tenkej, premiešanej vrstvy prechádza v žltobiele vápencovo-pieskovcové podložie. Kultúrna vrstva obsahovala dostatočné množstvo archeologických nálezov k jej datovaniu, ale ani v sondách, ani plošným odkryvom sa nezistil žiadny sídliskový objekt, ani stopy kamennej architektúry. Zvyšky drevených stavieb môže ešte objaviť systematický výskum.

Z oboch výskumov sa získalo hodne stredovekej keramiky hrncovitých tvarov i črepového materiálu a zlomkov rôznych železných predmetov. Morfológicky hrnce sú výlučným a jediným tvarom keramických nálezov, čo je dôležitý poznatok pre pomerne včasné datovanie osídlenia hrádku. Všetky nálezy sú už na kruhu točené, svetlosivej, až sivobielej farby s roztvoreným ústím a vodorovne skrojeným okrajom. Profil hrdla zvonka vytvára plastické rebro (tab. 1: 1, 2). Zväčša po celej výduti sú hrnce zdobené vodorovne rytými líniami vytvárajúcimi špirálu (tab. 1: 1, 12, 13, 15), miestami prepletenu vlnicou. Na dne nádob sa pomerne často vyskytuje plastická hrnčiarška značka geometrického tvaru (tab. 1: 14).

Druhú skupinu tvorí bohatá kolekcia železných nálezov: sú medzi nimi rôzne typy streliek listovitých s trňom i s tuľajkou (tab. 1: 4—9), aj s krídelkami, ostrohy s bodcom, podkova i krúžok s koňského postroja. Pomerne početné sú remeslnícke nástroje ako kladivo, vrták, klince, rôzne skoby, kovania z dverí a zámok s kľúčami. K nim patria i bez tvaré kusy trosky a vytavenej železnej rudy ako polotovaru, dokladajúceho železiarsko-kováčsku výrobu na tomto hrádku.

K ojedinelým nálezom patrí okrúhla strieborná pracka s trňom a špirálovými ozdobami po obvode a niekoľko kusov lupienkového skla.

K úplnosti treba spomenúť aj sporadický výskyt črepov z nádob kanelovanej keramiky medzi stredovekými nálezmi (tab. 1: 3, 10, 12). V profile sond nebolo možné rozpoznať samostatnú kultúrnu vrstvu. Eneolitické nálezy sa síce nachádzali v spodnejšej časti kultúrnej vrstvy, ale spolu so stredovekými nálezmi. Sú medzi nimi: zlomok misky, torzo naberačky, kamenná sekerka, praslen, uchá z nádob a črepy zdobené svislým žliabkovaním, slamovaním i kolkom. Typologicky patria tieto nálezy asi ku kostolackému horizontu najmladšieho eneolitu na našom území (Točík, A. 1963, s. 5) a dokladajú prvé a asi len krátkodobé osídlenie tejto výšinej ostrožiny.

K stredovekému osídleniu hrádku v Šiatorskej Bukovinke nepoznáme na teraz žiadne historické správy, ani iné písomné pramene. Východiskom jeho datovania zostáva preto len analýza archeologických nálezov.

Hrncovité tvary nádob a črepov z nich s roztvoreným ústím, zdobené vodorovne rytými líniami a niekedy aj vlnicou sú vytočené na kruhu ešte v tradícii povetkomoravských (mladohradištných) hrnčiarских výrobkov. Sú dobre vypálené do svetlosivej, svetlokrémovej, až sivobielej farby, čím sa techno-

logicky hlásia k tzv. „bielej keramike“ dosť často nachádzanej v tomto regióne (tab. 1: 12, 13, 15). Podobná keramika sa v blízkom okolí našla vo Fiľakove, Holiši, Šíde i Poltári. Stratigraficky doložené analógie pochádzajú z najspodnejších (šiestej a siedmej) vrstiev výskumu na hrade vo Fiľakove v r. 1944 (Kalmár, J. 1959, s. 32; tab. LXXII). V tamojšom múzeu je podobná keramika z viacerých nálezísk z intravilánu Fiľakova (Lamiová-Schmiedlová, M. 1962, s. 159). Podobnú keramiku majú v zbierkach Novohradského múzea aj z Mlynského ostrova v Holiši a zo Šídu a poznáme ju aj z výskumu zaniknutej osady v Poltári (Hrubec, I. 1971, s. 69). Keramika zo Šiatorského hrádku je tvarovo i výzdobou podobná aj nálezom zo zaniknutej obce v Bohatej (Habovštiak, A. 1955, s. 834). Uvedené nálezy z rôznych lokalít charakterizujú hrnčiarske výrobky spadajúce na prelom 12. a 13. stor. Len niekoľko okrajových črepov so značne profilovaným ústím hrdla prezrádza vývojový prechod k tvarom vyspelejšej, vrcholne stredovekej keramiky.

Nálezy železných predmetov nie sú tak vhodnou datovacou pomôckou. Z nich ploché, listovité strelky s trňom (tab. 1: 4—7) možno podľa B. Polla datovať ešte pred 13. stor. (Polla, B. 1962, s. 134). Ostatné nálezy ako ostrohy a remeslnícke vrtáky, kladivá i zámok s kľúčami časovo spadajú do naznačeného obdobia i keď doba ich výskytu je dlhšia.

Oba zisťovacie výskumy priniesli len základné informácie o dovedy neznámom hrádku v Šiatorskej Bukovinke, ktorý je vsadený do strategicky významného terénu nad horskou úžinou. Pravdepodobne k tomuto hrádku patrí aj menšia, umelo vybudovaná, kupolovitá vyvýšenina v rovinnom teréne, chránená od východu zachovaným zemným valom. Zistil som ju pri skúmaní okolia na protiľahlej strane úžiny už skoro na hraničnej čiare ČSSR a Maďarska asi 300 m západne od kasárne pohraničnej stráže. Aj tu mohla byť menšia strážna veža. V širšom okolí hrádku sú v 13. stor. už vybudované rozsiahle a dobre opevnené hrady Fiľakovo, Somoš a Šalgov, takže hrádok v Šiatorskej Bukovinke treba považovať za súčasť strážneho systému a opevnenia strategicky i obchodne významnej cesty vedúcej zo severu na juh do centra upevňujúceho sa Uhorského štátu. Vojenský a strážny charakter osídlenia hrádku dokladajú aj archeologické nálezy dobových zbraní a remeselných nástrojov potrebných k budovaniu drevenej stavby (vrtáky, skoby, klince, kladivá). Niet medzi nimi ani jeden poľnohospodársky nástroj, hoci nálezy železnej trosky a vytavenej rudy svedčia aj o železiarsko-kováčskej výrobe na hrádku zameranej ovšem len na výzbroj. Nálezy ďalej nezrádzajú pomere krátkodobé osídlenie hrádku, ktorého zemné valy poskytovali v pokročilejšom stredoveku už slabú ochranu. Zdá sa preto, že hrádok v Šiatorskej Bukovinke patrí k počiatočnej fáze ochrany spomenutej cesty v 12. a 13. stor. a neskôr túto funkciu prevzali už dokonalejšie vybavené a opevnené, kamenné hrady v blízkom okolí. V dôsledku toho strážna funkcia hrádku so zemnými valmi asi skoro zanikla.

Literatúra

- Budaváry, V. 1933: Správa o činnosti v archeologickom oddelení SNM za rok 1932. Časopis MSS 25.
Eisner, J. 1934: Prehistorický výskum na Slovensku a v Podkarpatské Rusi v r. 1932 a 1933. Sborník MSS 27—28.
Habovštiak, A. 1959: Zaniknutá stredoveká osada v chotári obce Bohatá, okr. Hurbanovo. Archeologické rozhledy 11.

- Hrubec, I. 1971: Výskum zaniknutej dediny Dolný Poltár. Archeologické rozhledy 23, s. 69—79.
- Kalmár, J. 1959: A Füleki (Filakovo) vár XV.—XVII. századi emlékei. Régészeti füzetek II, 4.
- Lamiová-Schmiedlová, M. 1962: Archeologické nálezy v Mestskom vlastivednom múzeu vo Filakove. Študijné zvesti AÚ SAV 10.
- Polla, B. 1962: Stredoveká zaniknutá osada na Spiši. (Zalužany), Bratislava.
- Točík, A. 1963: K otázke mladého eneolitu na juhozápadnom Slovensku. Študijné zvesti AÚ SAV, 11.

Zusammenfassung

Die Feste in Šiatorská Bukovinka, Bezirk Lučenec

Südlich von Filakovo, etwa 2 km von der Staatsgrenze der ČSSR und Ungarns entfernt, wurde vor längerer Zeit ein mittelalterlicher befestigter Sitz entdeckt, dessen Befestigung an der Ostseite eines Engpasses zwischen den Bergen Novohradské vrchy (Süden der mittleren Slowakei) erbaut worden war. Der Ausläufer einer steilen, 20—25 m hohen Felswand bietet hier Platz für eine typische Höhenfeste (Abb. 1).

Die erste Feststellungs-sonde führte hier V. Budinský-Krička im Jahr 1932. Sie brachte eine beträchtliche Menge von Keramik, eisernen Waffen und Gerätefragmenten, aber auch Funde kannelierter Keramik. Zwecks Feststellung der Stratigraphie dieser Feste und eventuellen Entdeckung von Siedlungsobjekten unternahm man im Jahr 1961 eine zweite Feststellungsforschung: das Festengelände wurde von drei Quersonden geschnitten, deren mittlere sich an den Wällen zu einer Flächenfreilegung erweiterte.

Die Grundfläche der Feste ist eiförmig-oval (Achsen 120 und 34—40 m) (Abb. 2). An der östlichen Seite umzieht sie ein Doppelwall mit Gräben unter guter Ausnutzung des Geländes. Der Außenwall ist niedrig, sein Graben seicht, und er wurde am Mittelteil wahrscheinlich nicht zu Ende gebaut. Der Innenwall mit dem Graben umschließt das Festenareal vollständig (Höhenunterschied 2—3 m).

Die Festenfläche ist gegen Westen mäßig geneigt. Unter einer 6—8 cm starken Humusschicht wurden Teile einer zusammenhängenden 20—35 cm starken Kulturschicht freigelegt, die unmittelbar, stellenweise über eine dünne Mischschicht, in das gelblichweiße, kalkig-sandige Liegende übergeht.

Die Kulturschicht enthielt reiche archäologische Funde, doch konnten die Sonden keine Siedlungsobjekte oder Spuren von Steinarchitekturen entdecken.

Bisher fehlen schriftliche Quellen und Berichte über die mittelalterliche Besiedlung der Fundstätte, weshalb sich ihre Datierung auf die Analyse der archäologischen Funde stützen muß; die Keramik beschränkt sich auf Töpfe und deren Bruchstücke. Diese wurden auf der Töpferscheibe gedreht und sind aschgrau bis hellgrau gefärbt; die Mündung ist breit geöffnet, der Gefäßkörper ist meist mit geritzten Linien verziert (Tab. 1: 1, 12, 13, 15). Am Gefäßboden findet man plastische Töpfermarken mit geometrischen Formen. Nach Analogien aus der nahen Umgebung lassen sich diese Funde in die Wende des 12. und 13. Jahrhunderts datieren.

In der reichen Kollektion eiserner Funde (Handwerksgerät und Rüstungen) sind die blattförmigen Pfeilspitzen mit Dornen bemerkenswert (Tab. 1: 4—7), die man nach der Ansicht B. Pollas vor das 13. Jahrhundert setzen kann.

Texte zu den Abbildungen:

- Abb. 1. Šiatorská Bukovinka (Bez. Lučenec). Blick auf die mittelalterliche Höhenfeste von Westen.
- Abb. 2. Šiatorská Bukovinka (Bez. Lučenec). Grundriß der mittelalterlichen Feste und Schnitt durch ihr Wallsystem.
- Abb. 3. Šiatorská Bukovinka (Bez. Lučenec). Auswahl der keramischen und eisernen Funde aus der mittelalterlichen Feste.